

Vladimir Brnardić

NAORUŽANJE ŠIBENSKE VOJNE POSADE SREDINOM 15. STOLJEĆA

Vladimir Brnardić
Hrvatska radiotelevizija
Dokumentarni program, TV kalendar
Prisavlje 3, Zagreb

UDK 355.48(497.5Šibenik)“14”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 24.1.2008.
Prihvaćeno: 23.4.2008.

Na temelju *Spisa kancelarije šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro* iz 15. stoljeća autor analizira popis oružja, vojne opreme i ostalih stvari u šibenskom kaštelu i kulama namijenjenih obrani grada. Oružje je sačinjavalo vatreno oružje za koje je potrebna obučanost, oružje namijenjeno naoružavanju građana i seljaka u slučaju neposredne ratne opasnosti: samostreli, lukovi, projektili za jedne i druge – veretoni i strijele, koplja te zaštitna oprema – štitovi, kacige i oklopi, dok je posebnu grupu činilo oružje i oprema namijenjena naoružavanju i opremanju galije, fuste i naoružanih barki: lakši topovi, puške, samostreli i zaštitna oprema te vesla, konopi, bačve, zalihe hrane i ostala brodska oprema. Posljednju, četvrtu, grupu čine različiti alati te građevinske potrepštine – čavli i drvena građa, zalihe prehrambenih proizvoda i drugo. Tu je bilo sve potrebno vojnoj posadi za uspješno funkcioniranje u uvjetima dugotrajnije opsade. Najamnici šibenske posade imali su svoje vlastito oružje s kojim su stupali u službu, a naoružanje su posjedovali i građani Šibenika.

Ključne riječi: Šibenik, kasni srednji vijek, vojna povijest, hladno oružje, vatreno oružje, brodsko naoružanje, plaćenici

Spisi kancelarije šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro jedan su od rijetkih sačuvanih takvih primjeraka nastalih djelovanjem kneževe kancelarije u nekom dalmatinskom gradu iz vremena 15. stoljeća.¹ Izvor je ostao sačuvan zbog toga što je među ostalim dokumentima sadržavao i neke koji su se odnosili na gradnju šibenske katedrale. Stoga je bio prenesen iz Općinskog u Biskupijski arhiv, gdje se

¹ *Spisi kancelarije šibenskog kneza Fantina de cha de Pesaro* objavljeni su 1989. godine u ediciji Muzeja grada Šibenika *Povijesni spomenici Šibenika i njegova kotara*, svezak III, a za tisak ih je priredio Josip Kolanović. Izvornik se čuva u Biskupijskom arhivu u Šibeniku pod brojem 3.

sačuvao sve do danas.² Osim dokumenata o gradnji katedrale sam izvor donosi i obilje drugih značajnih i vrlo zanimljivih podataka, posebno onih koji se odnose na vojno-obrambeni sustav grada.

Među njima je popis oružja i vojne opreme u šibenskom kaštelu i kulama (*Munitio castelli et turrium*) te dijela zaliha prehrambenih proizvoda, što ih je knez zatekao stupanjem na dužnost. Tu su upisane i nabave oružja i opreme iz Venecije ranijih godina u vrijeme službovanja drugih knezova. Taj inventar posebno je značajan jer predstavlja najstariji sačuvani popis takve vrste u Dalmaciji i Hrvatskoj uopće, a nema mu analogije ni u drugim gradovima istočne obale Jadrana.³

Venecija, orijentirana prvenstveno na pomorsku posredničku trgovinu, pokušala je već od 11. stoljeća monopolizirati promet i trgovinu Jadranom zaposjedanjem njegove istočne obale. Njena uporna nastojanja trajala su gotovo sedam stotina godina sve dok to u 15. stoljeću nije napokon uspjela.⁴ U vrijeme dok se pomorska plovidba odvijala uz obalu Venecije je grad Šibenik bio važno uporište na istočnoj obali Jadrana zbog zaštite njene plovidbe u tom dijelu. Stoga je Venecija uporno težila osvojiti Šibenik, kao i cjelokupnu dalmatinsku obalu.

Kada je nakon smrti hrvatsko-ugarskog kralja Karla Dračkog jedan od pretenadata na prijestolje, Ladislav Napuljski, uvidio da su mu izgledi sve manji, nakon tajnih pregovora prodao je Veneciji Zadar, Vranu, Novigrad i Pag te svoja prava na Dalmaciju za 100.000 dukata.⁵ Mletačka flota relativno je mirno 4. kolovoza 1409. godine preuzela Zadar od napuljske posade i tako dobila značajno uporište za daljnje osvajanje ostalih dalmatinskih gradova.⁶ Te godine započela je i opsada Šibenika. Iduće godine velika vojska s ratnim spravama pod zapovjedništvom jednog od najspособnijih mletačkih vojskovođa, Ludovika Buzzarena, bezuspješno je pokušala zauzeti grad. Usporedno s opsadom pokrenuta je i diplomatska akcija kod kneza Ivana Nelipića Cetinskog, koji je pomagao Šibenčane, grada Splita i vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića. Sigismund vodi od 1411. do 1413. godine rat s Venecijom, ali pretežito u Italiji. Bez pomoći izvana nakon 38 mjeseci otpora Šibenik se predao Mlečanima.⁷

Kada je Venecija zadobila Šibenik, grad je bio opasan sa sjeverne, istočne i zapadne strane zidom, a kaštel je unatoč opsadi bio u relativno dobrom stanju. Iako se Venecija obavezala srušiti kaštel i da neće graditi nikakve nove utvrde, ipak je

² *Spisi kancelarije, XV.*

³ Tomislav Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme u šibenskom kaštelu i kulama iz 1441. godine, 1994.*, rukopis, str. 1.

⁴ Marko Šunjić, *Dalmacija u XV stoljeću*, Sarajevo 1967., str. 29.

⁵ Šunjić, *Dalmacija*, str. 35–41.

⁶ Isto, str. 44 i 32.

⁷ Slavko Grubišić, *Šibenik i Venecija 1409–1412. godine*, u: *Šibenik. Spomen zbornik o 900. obljetnici*, ur. Slavko Grubišić, Šibenik 1976., str. 124–129.

odmah pvela brigu o utvrđivanju⁸, a u utvrde je smjestila vojnu posadu sastavljenu od najamnika. Zbog opasnosti od Ivana Nelipića 1416. godine bio je izgrađen, ali još do 1422. ne i potpuno dovršen novi kaštel.⁹ Sredstva za gradnju osiguravala je šibenska komora, a mletačka vlada odredila je da se u tu svrhu upotrijebi desetina od prodaje soli.¹⁰ Osim u kaštelu (*castrum Sibenici*) stalne vojne posade nalazile su se još u velikoj i maloj kuli u luci (*turris magna et parva portus Sibenici*) te na kopnenim vratima (*porta terre firme*).¹¹

Osim za gradnju i održavanje utvrda Venecija se brinula i za njihovo naoružavanje i opremanje. Zajedno s gradnjom novog kaštela 1416. godine Šibenik je opremljen oružjem i opremom.¹² Ovisno o sigurnosnoj situaciji, knez bi se brinuo o nabavci potrebnog oružja i opreme. Popisani u inventaru, oni su imali karakter državnog vlasništva i spremni su i čuvani u pojedinim utverdama. U inventar nije bilo uvršteno osobno oružje najamnika stalne gradske posade kao ni privatno oružje građana. Sami građani bili su također naoružani, što se vidi po oporukama,¹³ založenom oružju ili dijelovima ratne opreme na ime duga,¹⁴ kao i po spominjanju trojice proizvođača mačeva u samom gradu.¹⁵ Građani su morali biti naoružani radi obrane grada i suzbijanja pljačkaša. Godine 1448. tadašnji šibenski knez naredio je da se popišu svi građani naoružani samostrelom ili lukom u Šibeniku i okolici, a oni koji nisu imali oružje bili su ga dužni nabaviti. Za siromašnije stanovnike morala ga je priskrbiti komuna na svoj trošak i podijeliti u slučaju nužde.¹⁶ Slični propisi doneseni su u Korčuli (1427.)¹⁷ i Kotoru (1442.),¹⁸ a vjerojatno i u ostalim dalmatinskim gradovima.

Naoružanje i oprema

Oružje i opremu smještenu u utverdama možemo podijeliti u četiri grupe:¹⁹ prvu grupu čini oružje za koje je potrebna obučenosť. U 15. stoljeću to je bilo vatreno oruž-

⁸ Grga Novak, Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412–1797, u: *Šibenik. Spomen zbornik o 900. obljetnici*, ur. Slavko Grubišić, Šibenik 1976., str. 154.

⁹ Novak, Šibenik, str. 137–138.

¹⁰ Josip Kolanović, *Šibenik u kasnom srednjem vijeku*, Zagreb 1995., str. 61.

¹¹ Ovo znamo pouzdano samo za razdoblje 1441–1443; *Spisi kancelarije*, str. 48–62.

¹² Novak, Šibenik, str. 154.

¹³ Kolanović, *Šibenik*, str. 59, bilj. 15.

¹⁴ *Spisi kancelarije*, str. 226, 302.

¹⁵ *Spisi kancelarije*, str. 506.

¹⁶ Marko Šunjić, Stipendarii Veneti u Dalmaciji i Dalmatinci kao mletački plaćenici u XV vijeku, *Godišnjak društva istoričara BiH*, sv. 13, Sarajevo 1962., str. 281.

¹⁷ Šunjić, Stipendarii Veneti, str. 281.

¹⁸ Gavro Škrivanić, *Oružje u srednjovjekovnoj Srbiji, Bosni i Dubrovniku*, Beograd 1957., str. 114.

¹⁹ Aralica, Inventar oružja, str. 3.

je, a tu još pripada i jedini preostali primjerak ratne sprave. Druga grupa sastoji se od oružja namijenjenog naoružavanju građana i seljaka u slučaju neposredne ratne opasnosti. Tu se nalaze: samostreli, lukovi, projektili za jedne i druge – veretoni i strijele, koplja te zaštitna oprema – štitovi, kacige i oklopi. Najamnici su imali svoje vlastito oružje s kojim su stupali u službu. Treću grupu sačinjava oružje i oprema namijenjena naoružavanju i opremanju galijske, fuste i naoružanih barki. Tu, osim lakših topova, pušaka, samostrela i zaštitnog oružja, nalazimo i vesla, konopce, bačve, zalihe hrane, kao i ostalu brodsku opremu. Posljednju, četvrtu, grupu čine različite vrste alata te građevinske potrepštine – čavli i drvena građa, zalihe prehrambenih proizvoda i drugo. Tu je bilo sve potrebno vojnoj posadi za uspješno djelovanje u uvjetima dugotrajnije opsade.

Od vatrenog oružja u Šibeniku je bilo 45 topova i 13 pušaka. S obzirom na svoju težinu između 106 i 460 libri (50,56 – 219,41 kilogram) šibenski topovi spadaju u laku kategoriju.²⁰ Svi topovi (*bombarde*) izrađene su kovanjem od željeza osim jedne izlivenne iz bronce. Dopremljeni su iz Venecije, a među njima zanimljiv je jedan španjolski top nazivan spinola. Uz topove spominju se 43 postolja za veće topove (*cavaletto*, *zochi*, *banchete*), 98 željeznih viljuški-nosača (*pironi de fero*) za male topove, prekrivači (*mantelleti*), šipke za nabijanje (*chalchadori*), drveni čepovi s punjenjem baruta potrebnog za jedan hitac (*cochoni*)²¹ te ostali pribor. Drvenih čepova bilo je 170, što je uvelike povećavalo mogućnost brže paljbe. Topovi su ispaljivali kamene kugle, kojih je 80 bilo na kopnenim vratima, a 219 u kaštelu. One su izrađivane na licu mjesta jer se u maloj kuli spominju tri čekića za njihovo klesanje (*martelli pizoli*). Među streljivom nalazio se i jedan sanduk raketa. U kaštelu barut se mogao i proizvoditi jer se ondje spominje jedan veliki mramorni kamen pogodan za izradu mužara za usitnjavanje baruta te sirovine za izradu baruta: 245 libre sumpora i 423 libre salitre. Među šibenskom vojnom posadom ne spominju se nigdje topnici (*bombardieri*), i to vjerojatno zato što je riječ o manjim topovima. Njima su mogli rukovati i profesionalni vojnici najamnici bez potrebe za posebnim vještinama i znanjima, što je zahtijevalo korištenje većih topova.

Puške su bile malobrojnije, bilo ih je svega 13, a pojavljuju se pod dva naziva: *schioipi* i *schiopeti da man*. Razlika je bila u kalibru, odnosno u veličini. Puške su ispaljivale olovne i željezne kugle koje su se nabijale u cijev pomoću šipke (*calcador*). U velikoj kuli bila je 41 željezna kugla, a u kaštelu je od 104 olovnih kugli ostalo njih 40, jer je razlika upotrijebljena za galijsku i naoružane barke. Na istom mjestu također se čuvalo i 13 šipki za nabijanje pušaka različitih veličina.

Iako ne pripada vatrenom oružju, tu je uvrštena i jedna ratna sprava, koja se upotrebljavala još prije pronalaska vatrenog oružja i, dok se ono nije usavršilo, para-

²⁰ Isto, str. 6.

²¹ Isto, str. 7.

lerno s njim. Ratna sprava (*stambachina*) nalazila se u kaštelu, a bila je potrgana i bez tetive. Izbacivala je željezne projekte (*ferris grossi da stambachina*), koje treba shvatiti kao željezni šiljak projektila,²² a spominje ih se 445. Na osnovu svega navedenoga možemo pretpostaviti da je riječ o nekoj vrsti velikog tvrđavskog samostrela.

Po učestalosti spominjanja i brojnosti očito najvažnije oružje za naoružavanje građana u slučaju neposredne opasnosti bili su samostreli.²³ Ukupno ih je bilo 156 u svim šibenskim utvrdama, osim kopnenih vrata. U izvoru se razlikuju dvije vrste samostrela: nožni samostrel (*balestra da pe*) i samostrel s mlinom-vretenom (*balestra da molinello*). Razlika je bila u načinu zapinjanja tetive. Prvih je bilo 59, a drugih 97. Prva inačica bila je lakša i jednostavnija, a zapinjanje se obavljalo fizičkom snagom čovjeka. Kuka koja bi se nosila na pojasu zakvačila bi se za tetivu, dok bi se stopalo gurnulo u željezni stremen na prednjem dijelu samostrela. Tetiva bi se zapinjala izdizanjem tijela. Zbog ograničavajuće ljudske fizičke snage, taj samostrel ispaljivao je projekte sa slabijom probojnošću i manjim dometom. Druga inačica bila je veća i snažnija, a zapinjanje se obavljalo s malim mlinom-vretenom, sustavom užadi i kolotura. Na kundak se postavljalo ležište vretena na kojem su bila montirana dva ili četiri kolotura sustavom užadi povezana s kukama kojima se zahvaćala tetiva. Okretanjem ručica vretena i namatanjem užadi preko kolotura zapinjala bi se tetiva. Zbog veće snage, taj samostrel ispaljivao je teže projekte na veću udaljenost i imao bolju probojnost. Domet mu je bio nekoliko stotina metara,²⁴ a na bližim daljinama projektili su mogli probiti i puni željezni oklop. Samostrel potječe iz antičkih vremena. U srednjem vijeku upotrebljava se od 12. stoljeća, a vrhunac upotrebe doživio je upravo u 15. stoljeću.²⁵ Postojale su razne vrste samostrela i sve su se u osnovi sastojale od teškog luka postavljenog na drveni kundak s mehanizmom za napinjanje i otpuštanje tetive.²⁶ Lûk je glavni dio samostrela. Bio je kompozitne strukture, a izrađivan je od drva, roga i kosti. Od 40tih godina 15. stoljeća nadalje, usporedno s kompozitnim lukom, u upotrebu ulaze i lukovi od željeza.²⁷ Najraniji samostreli imali su lagane jednostavne lukove i mogli su se napeti ručno oslanjanjem kundaka o tijelo. Kasnije normalna ljudska snaga nije bila dovoljna za napinjanje kompozitnih lukova, stoga su se počele upotrebljavati različite mehaničke sprave. Isprva je na

²² Isto, str. 10.

²³ Samostrelci su u to doba bili najučinkovitije pješništvo u Europi. Njihovo glavno oružje – samostrel bilo je vrlo moćno, a njihova preciznost bila je još uvijek veća od ručnog vatrenog oružja. David Nicolle, *Italian Medieval Armies 1300–1500*, London 1983., str. 37; Đurđica Petrović, Samostreli iz zbirke vojnog muzeja JNA, *Vesnik Vojnog muzeja*, sv. 4, Beograd 1957., str. 129.

²⁴ Josef Alm, *European Crossbows*, London 1994., str. 43.

²⁵ Encyclopedia (1993), *** str. 171.

²⁶ Georg Cameron Stone, *A Glossary of the Construction, Decoration and Use of Arms and Armour*, New York 1961., str. 11.

²⁷ Encyclopedia (1993), str. 171.

prednji dio kundaka postavljen metalni stremen uz pomoć kojega se nogom držao samostrel za vrijeme napinjanja. Stremen je također korišten za napinjanje uz pomoć konopca i kolutura, pojasa i kuke pričvršćene za njega ili uz pomoć vretena.²⁸ Samostrel se isto tako napinjao i uz pomoć mehaničkih sprava zvanih “kozja noga” i “njemački čekrk”.²⁹

Osim samostrela u kaštelu su se nalazili i nedovršeni dijelovi samostrela, koji su služili za popravak potrganih dijelova postojećih ili za izradu novih. Tu je bilo 95 neobrađenih kundaka od grabrovine (*tenieri de carpano non lavoradi*), 90 neobrađenih lukova-opruga (*fusti da balestra non lavoradi*) i 300 namotaja špage za izradu tetiva (*gavete de spago*). Za izradu tetiva upotrebljavao se jedan željezni štap (*pallo de ferro da far corde de balestre*). Od ostalog materijala, koji se mogao koristiti za izradu samostrela, spominje se 10 libri ljepila (*colla*), dvije bivolje (*pello de buffalo*) i jedna teleća koža (*pele de vedelo*). Kao materijal za izradu samostrela spominju se i 2 plašta ili pokrivala od ariša (*mantelleti over capelli de larexe per aparechar balestre*) te 10 bala ariša, ali nam nije poznato na koji su način korišteni. Prema gore navedenim podacima, u slučaju potrebe moglo se izraditi 90 do 100 samostrela. Znači da je bilo moguće zajedno s ranije spomenutih 156 samostrela, što su se čuvali u utvrdama, sveukupno opremiti oko 250 samostrelaca. Ako se tome još pridoda i broj plaćenika stalne posade, Šibenik bi u slučaju opsade moglo braniti oko 340 naoružanih ljudi, što za ono vrijeme predstavlja značajan broj.

Samostreli su izbacivali kratke strelice (*veretone*) s masivnim željeznim vrhom te kartonskim ili metalnim stabilizacijskim perima na kraju. Posebno se razlikuju veretoni za nožne samostrele i samostrele s mlinom-vretenom. Veretoni su čuvani u sanducima (*cassa*), a samo su na jednom mjestu, na kopnenim vratima, prebrojani pojedinačno. Za nožni samostrel bilo je 65 sanduka i 442 veretona, a za samostrel s mlinom-vretenom 74 sanduka. U sanduku je bio standardiziran broj veretona, a moglo ih je biti u jednoj vrsti sanduka po 300, a u drugoj po 132 komada. Prvi su imali kartonska, a drugi metalna stabilizacijska pera.³⁰

Iz šibenskog inventara vidimo da je samostrel polovinom 15. stoljeća još uvijek bio najvažnije oružje pješastva, posebice mornaričkih i tvrđavskih vojnih posada. Pojavljuju se i puške, ali je njihov broj u odnosu na samostrele vrlo malen. Puška je u ono vrijeme bila još uvijek neusavršena i njena brzina ispaljivanja projektila bila je mnogo manja od samostrela. Dok je ona opalila jednom, samostrel je mogao izbaciti do šest projektila.³¹ Kasnije tijekom stoljeća usavršavanjem puške taj odnos počinje

²⁸ Stone, *A Glossary*, str. 11.

²⁹ Aralica, *Inventar oružja*, str. 11.

³⁰ Isto, str. 13.

³¹ Škrivanić, *Oružje*, str. 113.

se polako mijenjati, da bi početkom 16. stoljeća puška potpuno istisnula samostrel iz vojne uporabe.

Lukovi su unatoč pojavi samostrela i vatrenog oružja još uvijek igrali značajnu ulogu u 15. stoljeću. Bili su jednostavniji i jeftiniji za proizvodnju, a mogli su izbaciti puno više strijela u određenom vremenu. Među oružjem u kaštelu isporučenom 1439. godine bilo je 77 lukova od pruća (*archi de nasso*) s tetivom i 3.000 strijela složenih u 100 snopova od po 30 komada. Otprije se u maloj kuli nalazilo 13 strijela, ali bez pera. Iste godine došla su i 54 rožnata luka (*archi de osso*), koji su bili razdijeljeni seljacima uz naknadu, od čega je komuna zaradila 212 libri. Lukovi od pruća bili su dugi i jednostavni, izrađeni od jednog komada drva. Rožnati lukovi bili su kraći i složenije konstrukcije, sastavljeni od drveta i rožnatih dijelova. To im je povećavalo snagu i domet. Slično kao i kod samostrela, u kaštelu se nalazilo još 95 nezgotovljenih lukova od pruća i 10 komada drva od pruća, što je možda također moglo poslužiti za izradu lukova.

Od ostalog oružja još se spominju različite vrste koplja. U maloj kuli bilo je jedno koplje (*lanza*), a u velikoj je bilo 19 pješačkih koplja (*lanza da pe*), ali bez željeznog vrha. U kaštelu je bilo 68 istih kopalja, ali u tako lošem stanju da su od njih napravljene žarači, mješalice za vapno i ostali pribor. Iz Venecije su 1439. godine dobivena 42 stražarska koplja (*lanza da posta*), 48 polukopalja (*meze lanze*) te 120 željeznih vrhova za koplja. U Europi 15. stoljeća u upotrebi su mnoge inačice helebardi, glefa, pika, korseka, sjekira i drugih vrsta oružja na motki,³² stoga je teško pretpostaviti kako su izgledala koplja iz šibenskog inventara; to možemo samo nagađati.

Među oružjem pristiglim iz Venecije 1439. godine spominje se i jedna vrst koplja za bacanje (*dardo*). Dopremljeno ih je 100, kao i 100 željeznih vrhova za njih. To su bila kraća koplja, a poznata su još od antičkih vremena.³³ Sastojala su se od drvene motke dužine oko jedan metar koja je na prednjem kraju imala metalni šiljak, a na stražnjem stabilizacijska pera, koja su osiguravala željeni pravac leta koplja. Ta koplja nalazila su se najčešće u naoružanju posada tvrđava i brodova.³⁴

Osim oružja u šibenskim se utvrdama nalazila i zaštitna oprema: štitovi, kacige i oklopi. Deset štitova (*pavesi, pavexi*) bilo je u maloj kuli, a u velikoj kuli bilo ih je dvadeset i devet s nacrtanim likom sv. Marka. Dio ih je bio bez okova te truo ili potrgan. U kaštelu su se nalazili još 83 štita namijenjena opremanju galije. Kaciga je bilo 10, a pojavljuju se pod različitim nazivima (*elmi, bacineto, capello de ferro, cerveliere*). Danas se pod terminom *elmi*, odnosno *elmetto* i *bacineto* podrazumijevaju tipovi viteških konjaničkih kaciga,³⁵ pa je malo čudno da se konjaničke kacige spominju u

³² Marija Šercer, *Oružje u prošlosti*, Zagreb 1980., str. 10.

³³ Aralica, *Inventar oružja*, str. 16.

³⁴ Đurđica Petrović, *Dubrovačko oružje u XIV veku*, Beograd 1976., str. 48–49.

³⁵ Aralica, *Inventar oružja*, str. 17.

šibenskom inventaru kada je poznato da u to vrijeme u sastavu šibenske posade nije bilo konjanika. Venecijanski pješaci i mornarički vojnici u to vrijeme mogli su nositi samo karakteristične mletačke kacige 15. stoljeća tipa celade ili željezni šešir (*capello de ferro*),³⁶ kojeg se jedan potrgani i truli primjerak nalazio u velikoj kuli. Termin *bacineto* vjerojatno se u ovom slučaju odnosio na neku inačicu celade, kao i termin *elmi*. Posljednji termin *cerveliere*, pod kojim se spominje osam kaciga, vjerojatno se odnosi na plitke kacige, koje su pokrivala tek vrh glave.³⁷ U kaštelu se čuvalo još i 50 kaciga za opremanje mornara na galiji (*elmi da galia*). Od oklopa u kaštelu su se čuvale 42 korače (*coraze*) i jedan grudni oklop (*panziera*), uglavnom svi u lošem stanju. Korača je bio oklop za tijelo od međusobno povezanih željeznih pločica zašivenih ili zakovanih na platneni pokrov. U današnjoj literaturi taj tip oklopa naziva se brigantin.³⁸ Grudni oklop (*panziera*)³⁹ bio je vrst konjaničkog oklopa, a s obzirom na to da smo već ranije spomenuli da među šibenskom posadom nije bilo konjanika, vjerojatnije je da je riječ o nekoj vrsti grudnog oklopa brigantinske strukture.⁴⁰ Uz oklop vojnici su ponekad nosili i oklop za ruke. U šibenskom inventaru spominju se dva para teških oklopa za ruke (*brazali tristi*). Taj oklop izrađivan je od metalnih pločica, anatomski oblikovanih, spojenih tako da što bolje štite ruke, od ramena do zapešća, a opet istovremeno je omogućavao pokrete u svim smjerovima.⁴¹

Brodsko naoružanje

Dio oružja pohranjenog u kaštelu bio je namijenjen naoružavanju i opremanju galije i naoružanih barki. Naoružanje i pokretna oprema fuste čuvala se u kaštelu. Od naoružanja fusta je imala jedan top, koji je, prema uobičajenim standardima, bio postavljen na provi, u osi broda.⁴² Topu je pripadala jedna mala bačva baruta, koji je vjerojatno služio za pripalu, i 40 kamenih kugli (*piere da bombardata*) te isti broj drvenih čepova s količinom baruta za jedan hitac (*cochoni*). Navodi se i jedna kugla namijenjena uništavanju užadi za jarbole (*anzolo*) te jedan sanduk raketa (*rochete*).

Za opremanje vojnog dijela posade brodu je pripadalo 40 oklopa (*corazie*), 40 kaciga (*elmi*) i 40 štitova (*pavexi*). Spominju se tri sanduka veretona za nožne samostrele i dva sanduka za samostrele s mlinom-vretenom. Sami samostreli se ne spominju, te pretpostavljamo da su ih plemići ili građani, određeni za vojnu posadu fuste, morali

³⁶ Francesco Rossi, *Medieval Arms and Armour*, Bergamo 1990., str. 36.

³⁷ Aralica, Inventar oružja, str. 19.

³⁸ Isto, str. 19.

³⁹ Rossi, *Medieval Arms*, str. 18.

⁴⁰ Aralica, Inventar oružja, str. 20; Stone, *A Glossary*, str. 149–150.

⁴¹ Lionello G. Boccia, Francesco Rossi i Marco Morin, *Armi e Armature Lombarde*, Milano 1980., str. 269.

⁴² Aralica, Inventar oružja, str. 22.

donijeti sa sobom. Od ostale opreme navodi se 60 vesala s istim brojem pripadajućih konopaca, razne vrste konopaca za jedra i sidro te dva vesla za čamac.

Na osnovi svega navedenoga možemo zaključiti da je fusta bila veći brod s posadom od 40 vojnika i 60 veslača, te vjerojatno s nekoliko mornara i članova zapovjedničkog osoblja, štoviše od preko 100 ljudi. O njenoj veličini govori podatak da je imala i mali pomoćni čamac.

Hrana, građa i ostala oprema

U maloj i velikoj kuli te u kaštelu nalazile su se određene količine dvopeka, djelomično pokvarenog 343 libre ili potpuno neupotrebljivog 2052 libre, koji se prerađivao ili jednostavno bacao u more. Tu je još bilo 26 komada sira ukupne težine 825 libri, jedna bačva octa te 28 stara prosa, od kojeg je 2/4 prodano. U pošiljci iz 1439. godine došlo je 220 stara žita, 62 3/4 stara prosa, sir i 71 mjera octa. Drugoj skupini pripada velika količina različite jelove i hrastove drvene građe čuvane na raznim mjestima te druge sirovine: španjolska smola, sumpor i laneno ulje. Među građom nalazi se još i velika količina raznovrsnih čavala. U velikoj i maloj kuli te u kaštelu nalazili su se još i različite vrste alata i pribora, primjerice: svjetiljke, lopate, motike, viljuške za katran, čekići, malj, željezni klinovi, sjekire, mijeh, nakovanj s postoljem, kante, bačve za vodu, vreće, grubo platno, velika i mala zvona te dva para lisica za zatvorenike. Spominju se još i različiti metalni dijelovi: obruči za topove, dijelovi topovskih postolja, lanci i okovi za most. U kaštelu je bio i mlin s dva mlinska kamena, a postojala je i vapnara, jer se spominju tovar drva za vapnaru i koplja pretvorena u mješalice za vapno. To je zasigurno ostalo iz vremena izgradnje kaštela, ali isto tako moglo je služiti za dogradnju, kao i za popravke oštećenih zidina u slučaju opsade.

Naoružanje plaćenika i građana

Kao što je već ranije navedeno, mletačka posada u Šibeniku sastojala se od najamnika koji su u službu ulazili s vlastitom opremom i naoružanjem. U razdoblju kad je nastao navedeni izvor, od 1441. do 1443. godine, šibenska posada brojila je 88 ljudi, podijeljenih u pet jedinica. Od toga su petorica bila zapovjednici, svaki sa slugom, potom je bilo pet kaplara, također svaki sa slugom, te 64 samostrelca, tri kopljanika i jedan kovač.⁴³ O tome kako su bili naoružani i opremljeni ti najamnici svjedoči oporuka jednog od njih, koja je također ostala sačuvana među spisima kancelarije šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro.⁴⁴

⁴³ *Spisi kancelarije*, str. 48–62.

⁴⁴ *Spisi kancelarije*, str. 280.

Nakon kraćeg bolovanja u Šibeniku je 25. lipnja 1442. godine umro mletački najamnik Mihovil iz Tarvizija, samostrelac u posadi velike kule u šibenskoj luci. Njegova udovica Katarina dala je 4. srpnja pred šibenskim knezom, prema gradskom Statutu,⁴⁵ sastaviti popis njegovih dobara (*inventarum bonorum*), neku vrst oporuke koju očito nije stigao izdiktirati za života. Popis je dovršen četiri dana kasnije. Uz nešto odjeće i mnogo dugova pokojni Mihovil svojoj je udovici ostavio i pravi mali arsenal oružja.

Od oružja i vojne opreme Mihovil je imao jedan oklop (*panziera*), par oklopa za ruke (*paro de brazali*), kacigu (*celada*), dva mača (*stochi*), sablju (*fachin*), dva kraća koplja (*gravarine*), nož (*cortella pizola*) i samostrel s mlinom-vretenom (*balestra cum el mulinello*).⁴⁶ Vjerojatno su i drugi vojnici najamnici bili slično opremljeni.

Osim najamnika u slučaju nužde, Šibenik su mogli braniti i njegovi građani. Gotovo svaki odrastao stanovnik trebao je imati određeno naoružanje. U tom smislu donio je šibenski knez 1448. godine ranije spomenuti propis o popisivanju svih samostrijelaca i strijelaca u gradu i njihovo oružje.⁴⁷ Sami građani bili su ponekad vrlo dobro naoružani, o čemu nam svjedoči naoružanjem bogata ostavština Jurja Kamenarića. On je posjedovao: tri samostrela s pripadajućim sustavima za napinjanje i veretonima, tri stara mača, od toga jedan oštećen i bez korica, jedan veliki mač i jednu sablju u zelenim koricama, četiri štita (tarče), jedan kostur od samostrela i luk, dvije navlake za kacigu i jedno ručno vatreno oružje te šest kopalja bez motke.⁴⁸

Zaključak

Prema svemu navedenom možemo zaključiti kako su Šibenik i njegova utvrđenja bili prilično dobro opremljeni i naoružani, ali se primjećuje da je velik dio opreme i naoružanja u lošem stanju ili djelomično dovršen. To je prvenstveno rezultat dužeg mirnog razdoblja kada Venecija nije toliko razmišljala o obrani, jer nije bilo nikakve neposredne opasnosti, a nastojala je i reducirati komunalne i vlastite troškove za obranu. Osim toga iz popisa možemo jasno uočiti još uvijek dominaciju hladnog bacačkog oružja nad vatrenim. Iako su se topovi i ručno vatreno oružje pojavili tijekom 14. stoljeća, njihov razvoj tekao je polako i tek će krajem 15. i početkom 16. stoljeća steći potpuno prvenstvo. Što se tiče samog vatrene oružja, i tu ima znakovitih pokazatelja. Primjetna je potpuna odsutnost težih topova, ali je zanimljivo kako se spominju njihova postolja. Također je interesantan broj malih topova, kojih

⁴⁵ O sastavu inventara pokojnika vidi Šibenski statut, knjiga V., poglavlje XV.; *Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika*, Šibenik 1982., str. 157.

⁴⁶ *Spisi kancelarije*, str. 281.

⁴⁷ Šunjić, *Dalmacija*, str. 149.

⁴⁸ Kolanović, *Šibenik*, str. 59, bilj. 15.

ima tri puta više u odnosu na puške. To samo dokazuje da je u tom razdoblju bilo tehnološki jednostavnije proizvoditi topove nego puške.

Na kraju svega možemo zaključiti kako ovaj popis predstavlja jedinstven i vrlo vrijedan izvor informacija o načinu i vrsti naoružavanja mletačkih posada na istočnojadranskoj obali, ali vjerojatno i na svim njenim posjedima. Šteta što nije više korišten u hrvatskoj, ali i svjetskoj historiografiji.

Vladimir Brnardić

The Armament of the Military Garrison of Šibenik in the Middle of the Fifteenth Century

Summary

The acts of the chancery of Count Fantin de cha de Pesaro of Šibenik from the middle of the fifteenth century contain a unique list of weaponry and military equipment in the forts of Šibenik, which was deposited there and kept by the Venetian authorities. This is the oldest extant list of such a kind in Dalmatia and Croatia in general. The weaponry from Šibenik falls into four groups. In the first group belong those weapons for the use of which special training was needed. In the fifteenth century these were firearms – cannons (*bombarde*) and rifles (*schioipi*), as well as the only remaining exemplary of military throwing machines (*stambachina*). The second group consisted of the armaments aimed at arming townsmen and peasants in cases of immediate wartime danger: crossbows (*balestra da pe*, *balestra da molinello*), bows (*archi de nasso*, *archi de osso*), projectiles for these – veretoni (*veretone*) for the former and arrows for the latter – spears (*lanza*, *lanza da pe*, *lanza da posta*, *meze lanze*, *dardo*), and protective weaponry: shields (*pavesi*, *pavexi*), helmets (*elmi*, *bacineto*, *capello de ferro*, *cerveliere*) and armour (*coraze*, *panziera*). The third group consisted of armaments and equipment aimed at arming and equipping galleys, *fuste*, and armed boats. In this group, besides light cannons, rifles, crossbows and protective weaponry (armour, helmets and shields) there can be found also oars, cordage, barrels and food supplies, as well as different naval equipment. The last, the fourth group, consisted of different tools and building accessories – nails and wooden materials, as well as food supplies and other stuff. All in all the list took care of everything needed for the military garrison for successful functioning in the conditions of a longer-lasting siege. Besides these armaments, the mercenaries of Šibenik's military garrison held in the forts of Šibenik their own, which they brought entering the military service of Venice; the townsmen of Šibenik themselves also had their own, and also kept them in these forts' armouries.

Key words: Šibenik, the Late Middle Ages, military history, cold arms, firearms, ship equipment, mercenaries.